

שאר-רוח

**פרנסוּא מיטראן:
פוליטיקה;
ספריית פועלים
סדרת זמן-הווה;
תרגום מצרפתית
והקדמה: יהושע רש.**

בשנות העשרה שלי, בערך בתקופה בה התמודדתי עם ספרו של אנדרה מאלרו 'המצב האנושי', מונה המחבר ע"י נשיא צרפת דאז, שארל דה-גול, לתפקיד שר החינוך והתרבות. מבלי לדבר סרה בשר החינוך שלנו באותם ימים, התקנתי קינאה רבה בכל צרפתי על שאדם כזה מכה בממשלתו. קצת מאותה קינאה ישנה חשתי למקרא קובץ מאמריו ונאומיו של פרנסוּא מיטראן 'פוליטיקה'. שלא כמאלרו, אין מיטראן (לפחות לא בכתובים אלו) כותב ספרות. תוכן דבריו מתייחס בהכרח לענייני השעה וכדרך כלל אין בו, מבחינת המטריקה, כדי לעניין את הקורא העברי. חוויות מן השבי הגרמני במלחמת-העולם השניה, למשל, אינן מעוררות אצלנו כל סערה לנוכח הטראומה בה כרוכה מלחמה זו בתודעתנו. הוא הדבר בנוגע להשגותיו של מיטראן על הממשל הקולוניאלי של צרפת מעבר לים (השגות הנשמעות, אני מעז לומר, ארכאיות גם לאוזן צרפתית) או לרעיונותיו בנוגע לסדר הפנימי בצרפת של אחרי-המלחמה. הקורא העברי נמצא גורס בקובץ זה כמות רבה מאוד של חומר בלתי רלוונטי. שערו בנפשכם מה היו פניו של ספר שהיה נכתב, למשל, בידי לוי אשכול ז"ל או בידי חברים אחרים במפלגתו יכ"א, והיה עוסק בגילגולים בדרך אל השלטון: בבריתות שכרתו, חוויות שחוו, הרהורים לפני ואחרי הבחירות וכיו"ב. האם היה בכך כדי לעניין קורא צרפתי או אחר שאינו מאחינו בני ישראל?

תשובת לב מיוחדת הקדשתי לקריאתם של פרקים בספר העוסקים בסוציאליזם ובכרית האפשרית (שנחשבה מהפכנית בעת שכרת אותה מיטראן ובינתיים איבדה גם היא מייחודה) שבין מפלגה סוציאליסטית ובין הקומוניסטים. לכאורה נדמה היה כי על הדרך הזאת תהיה תפארתו של הספר וכי בזה ייחודו על דעת עורכיו שטרחו וכינסו את הדברים יחד. אלא שהסוציאליזם הצרפתי הוא, כידוע, ייחודי לצרפת ודבריו של מיטראן על הסוציאליזם הזה גם הם, לפיכך, איזוטריים מאוד ואין בהם כדי לעורר עניין. גם הפרקים האקטואליים יותר, אלה הדנים בישראל ובציונות, ביהדות, בהסכמי קמפ-דייוויד ובעוד נושאים כגון אלו, אינם חורגים במהותם מן החומר שניתן למצוא במוספי השבת והחג שבצינורינו.

ובכל זאת, על מה יצאה קינאתי?

על שאר הרוח. מיטראן שבין השיטין, האיש שמעבר לתיאור המאורעות ומעל להרצאת הדברים כפשוטם מתגלה כהומאניסט אמיתי, אדם חם וחושב, בעל דמיון ומעוף ובעיקר מחונן בתפיסה נכונה של המציאות ושל מימדיו האמיתיים כמנהיג וכאדם. מרשימה במיוחד ראייתו את עצמו ואת דורו כחוליה בלבד בשרשרת היסטורית מפוארת וארוכה ולא כגולת הכותרת שלה (כפי שנראים בעיני עצמם כמה ממנהיגינו, כמסתבר מספרים שכתבו אלה בשנים האחרונות). ומאמר אחד, נוגע ללב במיוחד ('הדרך אל הסוציאליזם', עמ' 159), ראוי מבחינה זו שיתלה על הכותל מול שולחנות עבודתם של רבים וטובים מנושאי הדגל של הסוציאליזם בעולם כיום.

אמנון ז'קונט

על הגדולה

**ישעיה ברלין:
רשמים אישיים;
ספריית אופקים;
הוצאת עם-עובד;
1980, תל-אביב.**

ברשמים אישיים של י. ברלין רעיונות מופשטים שהקורא העברי מכירם בעיקר מתוך 'ארבע מסות על החירות' קורמים עור וגידים. יותר מכך הם לובשים דמויות

בשר-רודם על גדולתן ועל חולשתן. שלא באה כביכול אלא להבליט ולהאדיר את גדולתן.

הכוונה בעיקר לרעיונות ואמונות בדבר מקריות מול כורח בהיסטוריה, מקומו של הגיבור בזרם האירועים ההיסטוריים, מקומה של האישיות, ובעיקר נקיטת העמדה המוסרית ומשמעותה. על כל ההתייחסויות של י. ברלין לבעיות אלו חופפת האמונה בפלוראליזם. פלוראליזם שמחד הוא מקור הפסימיות באשר להצלחת השתכללות אישיותו של הפרט או להגשמת ערכים זה בצד זה בהיסטוריה, ומאידך פלוראליזם המאפשר להעריך ולהעריך את שהושג בהיסטוריה ואת שמומש בחייו של הפרט.

הפלוראליזם של י. ברלין הינו ההכרה בקיומם של ערכים רבים הניצבים זה לצד זה וזכאים, חרף אי החפיפה וההתנגשויות העשויים לנבוע מהגשמתם, לתבוע מהיחיד והמחברה את הגשמתם. עם זאת יודע י. ברלין שאין בידו, לא ביד האיש הבודד בניסיונותיו לשכלל את כישוריו ואישיותו החד-פעמית ולא ביד האישיות הפועלת בתוך מסגרות היסטוריות-חברתיות, להגשים ערכים אלו במלואם ובעת ועונה אחת.

ופה תופסים את מקומם האמונה ונקיטת העמדה של י. ברלין. במקום להגיע לכלל יאוש מאפשרות הגשמתם של ערכים מכונים א. ברלין את הבחירה האנושית, בחירה שהינה חירות ונקיטת עמדה מוסרית. בסופו של חשבון עלינו לבחור באחד הערכים ולחזור להגשמתו. זאת, כאמור, מתוך מודעות שהגשמת ערך פעמים רבות מחייבת פגיעה בערך אחר. כדאי להדגיש ש. ברלין מתייחס בעיקר לערכים של חופש ושוויון כפי מיטב מסורת הפילוסופיה הבריטית. הגשמת ערך אחד פוגעת באפשרות הגשמת ערך שני. יותר מכך היא פוגעת אף במה שהושג מבחינת ההרמוניה-החברתית ואיתה בהרמוניה שבין הערכים. אך, מחמת הפלוראליזם והאמונה במקומה של האישיות המתאפיינת בנקיטת עמדה מוסרית, כל זמן שאנו יכולים לעקוב אחר תוצאות פעולתנו עלינו לבחור בערך המועדף מבחינת הסיטואציה כולה ולשאוף להגשימו בתנאי שהפגיעה בערך האחר תהיה הפיכה, הווי אומר פגיעה הניתנת בסופו של חשבון לתיקון.

עמדה זו היא המביאה להומאניות של י. ברלין. שכן משמעותה: מחד, אי הירחקות מנקיטת עמדה תוך ידיעת מוגבלותה של הפעולה, ומאידך שוללת עמדה זו כל נקיטת עמדה ופעולה המביאים תהליכים בלתי הפיכים כמו מוות וסבל בלתי ניתנים לתיקון. ומכאן חלק מהערצתו לצ'יצ'יל שלא שלל את חירותה של בריטניה בתנאים קשים כשל הבליון וכן הערצתו לחיים וייצמן (ראה חיים וייצמן, עמ' 82) או לרוזוולט.

מתוך עמדה זו המכירה במוגבלות אפשרות השתכללותה של הפרט לכלל שלמות הרמונית המגשימה את ערכיה קל יותר להבין את הפתיחות שמגלה י. ברלין בהערכת האישיות אותם הוא מציייר באהבה ולא מעט בהערצה. אישים אלו, הן אנשי המעש המדיני כדוגמת צ'יצ'יל, רוזוולט וחיים וייצמן והן אנשי רוח ומלומדים מאוקספורד כמו ניימאר, אוסטין או סופרים רוסיים עימם נפגש, הם הם ההוכחה לאפשרותה של הגדלות. זאת למרות ההגבלה עליה עמדתי קודם. כשם שאישים אלו מעידים על הגדולה הם מעידים על הבחירה ואיתה על החירות, שבלעדיה כל בחירה וכל מעשה מוסרי מחוסרים משמעות. בתור שכאלה אין י. ברלין חושש מלהעריצם.

כך בשני מאמריו-רשמים על וינסטון צ'יצ'יל ופרנקלין דילאנו רוזוולט הוא מתארם די בחפיפה על מנת להעמידם על הדומה והשונה. דומה ושלל מתרחבים להאיר את התרבות האירופית העשירה והעתיקה ביחס, שבחלקה הגדול בנויה על העבר ועל ההיסטוריה ועל אפשרויותיה של אמריקה המשוחררת מנטל העבר וכולה אמונה בצפון בחיקו של העתיד.

בהתאם לזאת מקור כוחו ועוצמתו של צ'יצ'יל המוחצן לכאורה נובעים דווקא מתוך הראיה הפנימית. אל ראייה פנימית זו מתלווה המקבילה הטבעית של ראייה היסטורית. מכאן, לדעתו של י. ברלין, יכולתו של צ'יצ'יל לפנות אל בריטניה, בסיסמה הגדולה של הקרבת הרבה 'יזע ודמעות'. 'צ'יצ'יל מכיר את החשך לא פחות משהוא מכיר את האור. בדומה לכל תושביהם של עולמות פנימיים ואפילו למבקריהם לשעה, מעיד הוא על עונות יסורי-הרהורים והתאוששות איטיים. רזו עשוי היה לדבר על זיעה ודם, אך כאשר הציע צ'יצ'יל לבני עמו דמעות, השמיע מלה שאותה יכלו להוציא

מפיהם לינקולן או מאציני או קרמוול אך לא רוזוולט, כל מה שהיה גדל לב, נדיב ומבחין' (וינסטון צ'יצ'יל עמ' 49). וכל זאת פשוט מחמת אותו רגש ונאמנות למסורת הגדולה, שהוא מקבל עליו אחריות אישית לה.

אך יותר מכל מה שמעריך בו י. ברלין הוא 'שיצר את האשליה הנחוצה הזאת (של משמעת, והתמסרות לרוחות העבר — ש.ר.) במסגרתו של של משטר חופשי בלי להרסו ואפילו בלי לעמקו? (שם עמ' 52). הווי אומר, החופש כערך עליון והגשמתם של ערכים אחרים אך לא במחיר של פגיעה בלתי הפיכה בערך זה.

גם בהערכתו לרוזוולט, דומה השונה לחלוטין מדמותו של צ'יצ'יל ידגיש את אותה תופעה. 'השירות הגדול ביותר שעשה רוזוולט לאנושות מתבטא בכך, שהוכיח, כי יכול אדם להיות יעיל במדיניות ועם זאת נדיב ואנושי; שהתעמולה השופפת של השמאל והימין בשנות ה-30, שלפיה כיבושו ושמידתו של השלטון המדיני אינם מתישבים עם סגולות אנוש אלא בהכרח הם תובעים מן החותרים אליו ברצינות שיקריבו את חייהם על מזבח איזו אידיאולוגיה אכזרית, או שימשלו ביד עריצים — תעמולה זו שמילאה את האמנות של הימים ההם ואת שיחם, פשוט לא היתה אמת' (הנשיא פרנקלין דילאנו רוזוולט עמ' 69).

רשימה נוספת שוודאי תענין ותגרה את הקורא הישראלי היא זו המתארת את דיוקנו של חיים וייצמן ככמעט דמות מהטרגדיה היוונית. רשימה זו מצטיינת הן בהערצה והן באהדה בהם מתאר י. ברלין את מעלותיו ואת מגרעותיו או נכון יותר חולשותיו של וייצמן.

הערצתו של ברלין לוייצמן מקורה באנושיות של וייצמן. אנושיות המאירה הן את גאונותו המדעית והן את גאונותו המדינית. כאשר גדולתו המדינית בדומה לזו של לנין מקורה ביכולתו של וייצמן לתרגם דוקטרינה לחיי יום יום, ללשון המציאות עם שמירת השוללת וזאת כבר בניגוד ללנין 'ראצינאליזם חשוכה, המטפחת פתרונות סופיים, ששום מחיר מבחינת סבלם ומותם של בני אדם אינו יקר בשבילם'. כלומר, שוב פירושה של הגאונות המדינית בחתירה להגשמה יומית אך זאת תוך שמירת ערכים בסיסיים אחרים כמו חופש, קדושת חיי אדם ועוד.

עניין מיוחד ברשימה זו על וייצמן באופיה של היהדות הלאומית כפי שנוצרה במזרח אירופה תוך עימותה ביהדות מערב אירופה הבוחנת עצמה תמיד בעד עיניים אחרות, וכן במשיכתו של וייצמן לתרבותה עתיקה והסובלנית של בריטניה. משיכה שבה נעוצה הטראגדיה של וייצמן כפי שהבינה י. ברלין.

לצד תיאור הגדולה לאורו של הפלוראליזם בתחומי ההיסטוריה והמעש המדיני מצויר ישעיהו ברלין דיוקנאות של אישים מתחומי האקדמיה ובעיקר מאוניברסיטת אוקספורד. גם פה הדגש על הגדולה חרף אי אפשרותה של השלמות וההרמוניה, אי אפשרות עליה עמדתי בקצרה בתיאור הפלוראליזם.

כוחם של הרשימות, הרשמים אותם מעלה י. ברלין בקובץ זה, בהצבת הוכחת הצבעה. בניגוד למאמריו האחרים, בהם י. ברלין מנמק ומוכיח הגיונית את דעותיו ואמונותיו בדבר החירות, מקומה ותפקידה של האישיות, ב'רשמים אישיים' י. ברלין מתארם בדמויות בשר-רודם מתחומי הרוח והמדיניות. תיאור דיוקן המספק מעין הוכחה קיומית לחירות, לבחירה ולאפשרותה של הגדולה.

שלום רצבי

